

Gildebrief

22e jaargang no. 4

December 2003

VRIJWILLIGE
HET GILDE VAN MOLENAARS

DE GILDEBRIEF

DE GILDEBRIEF

De Gildebrieff is het verenigingsblad van Het Gilde Vrijwillige Molenaars (GVM). Het blad verschijnt vier keer per jaar en wel in de maanden maart, juni, september en december. De oplage is 2200 stuks.

De redactie is, tenzij anders vermeld, verantwoordelijk voor de inhoud van het blad, met uitzondering van de artikelen van het bestuur van het GVM. De redactie neemt graag kopij en suggesties voor artikelen in ontvangst, maar zij behoudt zich het recht voor artikelen niet, gedeeltelijk of gewijzigd te plaatsen. Advertenties

Voor bedrijven of instellingen, die gelieerd zijn aan 'de molenwereld', bestaat de mogelijkheid in de Gildebrieff te adverteren. Advertentietarieven zijn op het redactieadres verkrijgbaar.

Bestuur van het GVM

H.C. (Hein) Steinz, Voorzitter en PR.
Dorpsweg 94
8051 XW Hattem, tel. 038-4445446
voorzitter@vrijwilligemolenaars.nl

M. (Mark) Dwarswaard, secretaris en examens
Hogeweg 91 5751 KX Deurne, tel. 0493-310232
of 06-22937601 bestuur@vrijwilligemolenaars.nl

W.H. (Wouter) de Wekker, Penningmeester
Hinkenkamp 43 7963 DD Ruinen tel. 0522-472545
penningmeester@vrijwilligemolenaars.nl

A. (Andreas) de Vos, contacten met afdelingen
Meijersloot 35
1831 EB Koedijk, tel. 072-5617648
afdelingscoördinator@vrijwilligemolenaars.nl

P.A.M. (Petro) van Doorne, opleidingen
Steenakker 44
6651 JE Druten, tel. 0487-515643
opleidingscoördinator@vrijwilligemolenaars.nl

P.J.M. (John) Houben, Arbo en Haccp.
Korhoenderveld 89, 5431 HC, Cuyk, tel. 0485-320994
arbo@vrijwilligemolenaars.nl

J.G.J. (Joyce) Beneker (Biotoop)
Skagerak 352, 2133 DX Hoofddorp, tel. 023-563193
biotoop@vrijwilligemolenaars.nl

Examencoördinator

A. (Bert) van Uffelen, Examencoördinator
Bittervoorn 20 7908 VH Hogeveen, tel. 0528-271991
examencoördinator@vrijwilligemolenaars.nl

Ledenadministratie

B.A. (Boudewijn) van Weel
Nwe Bussummerweg 92 1272 CK Huizen, tel. 035-5251695
ledenadministratie@vrijwilligemolenaars.nl

Rekeningnummer GVM

Postbank (giro) 2144780 ten name van Het Gilde van Vrijwillige Molenaars te Ruinen

Steunpunt Molenbiotoop:

De Hollandsche Molen (E-mail adres DHM@molens.nl)
Zeeburgerdijk 139, 1095 AA Amsterdam, tel. 020-6238703
telefax 020-6383319

Gildeverzekeringen

Contactpersoon: J. (Jan) van Loenen
Arendshorst 34 3772 RV Barneveld, tel. 0342-400630
verzekeringen@vrijwilligemolenaars.nl

Bliksemafleidercontrole

Contactpersoon L.J. Tiggelman
Livius 7, 3962 KD Wijk bij Duurstede tel. 0343-575684

Redactie Gildebrieff

T. (Thijs) van Hoof, W. (Willem) Hurkmans, G.J. (Gerit) Pouw,
H.C. (Hein) Steinz.

Redactieadres

W. (Willem) Hurkmans, Leliestraat 132
8012 BV Zwolle, tel. 038-4214674
redactie@vrijwilligemolenaars.nl

Gilde verzendingen

H.P.A. (Hub) van Erve
Hoevense Kanaaldijk 9 5018 EA Tilburg, tel. 013-5362100
verzendingen@vrijwilligemolenaars.nl

IN DIT NUMMER

pagina

Werkgroep opleidingen van start!	1
Van Molenaars voor molenaars	1
De geslaagden van het najaar	2
Rumoer in en rond Zestienhoven	3
Een feest dat wat mocht kosten	4
Opening modelmolen	4
Op reis met Gijs	5
De schepschijf (2)	9
De Kildonkse molen te Beugt: in vogelvlucht	15
Kleine berichten	16

Voorblad: De halfgesloten staderdmolen van Someren, waarvan het bouwjaar onbekend is (1738?). De vlucht is 24,75 m gestoken in een houten as met gietijzeren kap.

Achterblad: Ook van deze molen te Oploo is het bouwjaar onbekend. Tezamen met de staderdmolen vormt ze een prachtig dorps beeld.

Kopij voor het volgende nummer moet vóór

1 februari 2004

in het bezit zijn van de redactie

Allerhande informatie via onze website:

www.vrijwilligemolenaars.nl

Werkgroep opleidingen van start!

In de afgelopen jaren zijn er binnen het Gilde verschillende positieve en negatieve discussies gevoerd over de opleiding (denk aan zaken als modules, omvang lesstof, te theoretisch, e.d.) en het daaraan gekoppelde examen (denk hier aan zaken als scheiding praktijk en theorie, waarom moet ik al die molens kennen, e.d.). Ook op de contactdagen van de opleidingsraad* was en is deze discussie een steeds terugkerend onderwerp. Tijdens de contactdag van november 2002 is besloten om een werkgroep opleidingen op te richten, met als doel het uitwerken van voorstellen tot verbetering of aanpassing van de opleiding.

Na een opstart van de werkgroep met een drietal personen in mei j.l. is men begonnen met de eerste inventarisaties en het opzetten van een enquête. Daarbij bleek al snel dat dit niet de optimale manier was om met het opleidingsonderzoek te beginnen. Hierop is men eerst naar uitbreiding van de werkgroep gaan zoeken en deze werd gevonden. De werkgroep opleiding wordt nu gevormd door:

- Ada Meurs; molenaar op De Passiebloem te Zwolle en bestuurslid afdeling Overijssel.
- Dick Jan Braaij; molenaar op De Koker te Wormer en voorzitter examencommissie De Hollandsche Molen.
- Jan Pieter Molenaar; molenaar op De Blauwe Molen te Rijpwetering en bestuurslid afdeling Zuid-Holland.
- John Houben; molenaar op De Vooruitgang te Oefelt, secretaris afdeling Brabant en coördinator ARBO en HACCP binnen gildebestuur.
- Petro van Doorne; molenaar op de Vlinder te Deil, secretaris afdeling Gelderland en coördinator opleidingen binnen gildebestuur.

Ten tweede werd Theun Vellinga (molenaar op De Valk te Zalk en instructeur binnen Overijssel) als adviseur toegevoegd, in verband met zijn ervaring op het gebied van kennisbeheer.

Samen is men daarop in een zogenaamd 'Projectcontract' vast gaan leggen wat de probleemstelling is in het geheel (verleden, heden en toekomst), wat de aanleiding was om tot een plan voor herziening van de opleiding en de opleidingsstructuur te komen en wat de doelstelling is. Als doel werd vanuit de werkgroep het volgende geformuleerd: een basis leggen voor een goede oplei-

ding van vrijwillig molenaar bij het GVM, zodanig dat het GVM voor moleneigenaren, verzekeraars en bezoekers van molens het vanzelfsprekende aanspreekpunt is. Daarbij werd tevens in grove lijnen de fasering van het project aangegeven welke zal bestaan uit:

- een inventarisatie van methoden voor opleiding en toetsing, van gewenste einddoelen van de opleiding en van methoden voor kwaliteitsbewaking. Het ontwikkelen van voorstellen voor einddoelen voor de opleiding, de opleidingsmethode en de methode van toetsing.
- Het opstellen van een plan van aanpak voor de invoering van de nieuwe exameneisen, opleiding, toetsing en kwaliteitsbewaking.

In oktober is dit projectcontract aan het bestuur gepresenteerd en van hen hebben we het sein groen gekregen om de herziening van de molenaarsopleidingen binnen het Gilde op de voorgestelde manier aan te gaan pakken. Tijdens de contactdag van de opleidingsraad van 1 november j.l. is een en ander ook gepresenteerd en ook daar was men positief over de plannen. Al met al kan de werkgroep opleidingen nu dus echt van start!

Momenteel zijn we bezig om het projectcontract nog wat verder uit te werken (o.a. door het verwerken van de op- en aanmerkingen vanuit het bestuur en de opleidingsraad) en het tijdsplan voor de diverse fasen van het project vast te leggen. Ook wordt daarbij gekeken naar de hoeveelheid tijd die er door betrokken partijen (werkgroep, bestuur en afdelingen) ingestopt zal moeten worden en de financiële impact van een en ander.

Middels de Gildebrief zullen wij jullie vanaf nu op de hoogte blijven houden van de gemaakte voortgang en de zaken waarmee de werkgroep bezig is.

Petro van Doorne
Coördinator opleidingen

*opleidingsraad = overlegorgaan dat wordt gevormd door het gildebestuur, de afdelingsbesturen en de examencommissie van de vereniging De Hollandsche Molen. Zij adviseren het bestuur aangaande zaken die de opleiding betreffen.

Van molenaars voor molenaars

Arbo, Risico Inventarisatie en Plan van aanpak.

Reeds enige tijd is ook in de molens de arbowetgeving van toepassing en, zoals bekend gaat arbo over veiligheid, gezondheid en welzijn in het werk. Dit geldt ook voor vrijwilligerswerk in de molen.

De eigenaar van de molen is verplicht een RI&E-plan op te stellen. Deze kan dit door een eigen of externe arbo-dienst laten uitvoeren.

Voor de molens zijn de eigenaar en de vrijwilliger samen verantwoordelijk, maar de eigenaar heeft de eindverantwoordelijkheid voor dit plan.

De Hollandsche Molen heeft een Map RisicoInventarisatie en Evaluatie voor molens uitgebracht, waarin een stappenplan uitgewerkt wordt, specifiek voor de molen. Een aantal vrijwilligers heeft al uit eigen initiatief gewerkt aan het RI&E-plan van hun molen.

Heeft de eigenaar van de molen waarop je draait nog niet aangegeven een RI&E-plan te gaan maken? Informeer dan eens naar de stand van zaken bij de eigenaar.

Wij als vrijwilligers zijn met een hobby bezig en willen dat ook blijven doen.

Maar we moeten ons realiseren dat de wet geldt voor de veiligheid, gezondheid en welzijn van zowel de vrijwilligers, molenaar en bezoekers.

Mede daarom is het wenselijk dat de RI&E opgesteld wordt in samenwerking met de betreffende vrijwilliger.

Wij willen als Gilde onze leden een helpende hand bieden bij het opstellen van de RI&E en het plan van aanpak.

Leden die met het opstellen van de RI&E bezig zijn, of dit al gedaan hebben en creatieve oplossingen of ideeën hebben kunnen deze ter beschikking stellen aan collega molenaars.

Wij denken hierbij aan: werkmethoden, tips, toepassing van materialen, voorschriften, etc.

Maar ook: beschrijvingen van bijna ongelukken of gevaarlijke situaties, die collega's kunnen helpen de

situatie op hun eigen molen te beoordelen en zonodig verantwoorde maatregelen te nemen.

Op de website vrijwilligemolenaars.nl nemen we op de arbopagina een rubriek op: "Van molenaars, voor molenaars". Inzendingen kunnen we ook in de Gildebrief gebruiken.

Het wordt geen discussierubriek, maar een rubriek waar zaken ter beschikking gesteld worden aan anderen. Het

is duidelijk dat elke molenaar de tips kan gebruiken maar deze voor de eigen situatie moet aanpassen.

Stuur je inzendingen op arbogebied naar ons emailadres arbo@vrijwilligemolenaars.nl of per post. Met vriendelijke groet,

John Houben
Coördinator Arbo en HACCP

De geslaagden van het najaar

Tijdens de najaarsserie van de te houden examens, konden we weer 19 slaagde vrijwillige molenaars toevoegen aan de reeds lange lijst van onze leden die met trots kunnen zwaaien met het zo gewenste papiertje. Tevens dragen ze vanaf het moment dat hun werd verteld, dat

ze geslaagd waren en een diepe zucht slaakten, met eer het fraaie verzilverde embleemspeldje van het gilde. Gefeliciteerd en naar wij hopen zullen er nu weer diverse molens draaien, malen en opvallen in het landschap.

lid Nr	naam	adres	woonplaats	afdeling
3259	Appelo, D.	Kadoelen 7	8326 BA St Jansklooster	OV
1558	Beckers, W.P.M.	Kempweg 30	6051 JN Maasbracht	LB
3345	Bonouvrie, R.	Dijk 38	1721 AG Broek Op Langedijk	NH
3252	Boot-de Wit, E.	Kortsteekterweg 2	2407 AG Alphen a/d Rijn	ZH
2644	Daalen, J.J.J. van	Heemraadsingel 12	4944 CD Raamsdonk	NB
2949	Groot, J.F. de	Marnixstraat 32	2023 RE Haarlem	NH
3047	Jong, J. de	Mauritshoek 65	2988 EC Ridderkerk	ZH
2902	Knol, G.L.	Westdijk 16	3274 KG Heinenoord	ZH
3211	Koops, A.M.	Krommeweg 2	4515 RC IJzendijke	ZLD
3277	Laater, A.C. de	Olympialaan 26	4625 CT Bergen Op Zoom	NB
3078	Meerts, G.H.	Baarskampstraat 32	5995 AW Kessel	LB
3414	Oomens, R.	Dorpsstraat 3	4525 AG Retranchement	ZLD
3288	Palmen, J.L.	Molenweg 66	6051 HK Maasbracht	LB
3441	Piepers, M.	Goot 2	6086 EM Neer	LB
2511	Rooij, T. de	Hoogstraat 90	4251 CN Werkendam	NB
3504	Smith, H.	Aikeshof 4	9967 SN Eenrum	GR
3173	Stoffelen, A.J.C.	De Bark 15	3742 HC Baarn	UT/Gooi
2434	Vondeling, J.N.J.	De Kiel 13	7908 LB Hoogeveen	DR
3465	Weel, R.	Obdammerdijk 8	1713 RA Obdam	NH

lidnummer **vet** = watermolenaar.

*Prettige feestdagen
en een gelukkig 2004*

Rumoer in en rond Zestienhoven

Het oude gemaal van de polder Zestienhoven. Het dorp 16 hoven bestond in de 15e eeuw uit een landbouw, veeteelt en moerasgebied en was in de oogsttijd moeilijk begaanbaar. Met handmolens trachtte men het een beetje begaanbaar te houden, maar dat vergde veel mankracht.

In het jaar 1499 had het bestuur en ingelanden in de lande een enkele windwatermolen het water zien wegmalen en dat viel wel in de smaak. Hierna besloten zij om een windwatermolen te laten bouwen. Het oog viel op een goede plaats op de Delftweg ter hoogte van de huidige Speelman's oliefabrieken.

Er werd een bestek gemaakt en verschillende timmerlieden schreven erop in en het werk werd met contract gegend aan de timmerlieden Jacob Janszoon en Ghijsbert Roelofz.

Vastgelegd werden ook de termijnen van betaling.

Het werk werd opgeleverd maar de ingelanden waren niet tevreden en spanden een proces aan bij het Hoogheemraadschap van Schieland. Op 12 juni 1490 werd door de Hoogheemraden uitspraak gedaan:

"de ingelanden voorschreven of geseit dat sijn uitreijken ende betalen sallen Jacob en de Ghijsbert voornoemt tot twee termijnen, tot elke termijn 17 Lib. 10 scell. Vlaems ende dat op sulcke daghen als ghij met malcanderen ghemaect hebben".

Hetgeen er op neerkomt dat de eigenaren (boeren) de beide timmerlieden in twee tienden moesten betalen, m.a.w. de timmerlieden werden in hun gelijk gesteld. 1 Lib is een Karolische gulden, groot 40 stuivers. In die tijd rekende men in Karolische gulden, stuivers en penningen.

In het jaar 1535 brandde de molen af en op Paasdag van hetzelfde jaar werd de nieuwe aanbesteed. De polderlasten werden met 10 stuivers per morgen (ha) verhoogd. Deze nieuwgebouwde houten achtkantige molen was door haar slanke vormen een sieraad voor het oog. Tijdens de Vrijheidstrijd van de Staten van Holland tegen de Spaanse onderdrukking rukten ook oorlogsschepen op.

De Spanjaarden sloegen op de vlucht naar Delfshaven waarbij zij een gedeelte van Overschie, waaronder de Kerk en de Zestienhovense molen zwaar beschadigden. Ook de molenaar Willem Foppesz. van de molen Zestienhoven werd door de Spanjaarden om het leven gebracht. Zijn nog jonge zoon kreeg later het nog niet uitbetaalde van het salaris van zijn vader (groot acht gulden).

De watermolen werd voorlopig weer hersteld door de timmerman, Arien Dircxsz. voor negen honderd zeven en vijftig gulden en vier stuivers. Het ijzerwerk werd geleverd en gemaakt door Gerrit Stevensz. voor honderd vijf en twintig gulden en zeven stuivers.

De rietdekker Claes Jacobsz. kreeg vijf en twintig gulden. Tot groot genoegen van de boeren maalde de molen weer het water uit de polder. In 1593-1594 volgde een totale herbouw van de molen, men had veel haast en een ieder die wat werk aan wilde nemen verkreeg dat ook.

Een greep uit de rekeningen 1593- 1594:

- Sirnon Vopsz. met Cornelis Alewijnse de molen af te dammen, de krimp en waterloop op te graven en een dam in de Delftweg te leggen voor de somma van 25 gulden en 10 stuivers
- Aedriaan Dircxsz. voor hout en timmerwerk voor de somma van 718 gulden, 10
- De smid Cornelis Aertsz. voor zijn ijzerwerk de somma van 100 gulden, 10 stuivers en 3 penningen.
- De rietdekker Jacob Heijnricxsz. voor zijn riet, loksnoer en arbeid 18 gulden en 19 stuivers enz.

In het voorjaar van 1635 sloeg het vuur weer toe

en werd de molen zwaar beschadigd. De ingelanden besloten een nieuwe molen te bouwen met een stenen onderbouw. Men schreef een bestek uit en het werk werd ondershands aangenomen en gegend aan diverse aannemers.

Rekeningen

- Comelis Wouterse, de timmerman, voor het aangenomen hout en werk voor de somma van 4250 gulden.
- Pouwels Pieterse de metselaar voor kalk, tras, steen en buitenwerk voor de somma van 79 gulden en 1 stuiver.
- Claes Cornelis Nattenhoven voor de leverantie van 20 hoed kalk voor de somma van 106 gulden.
- Bastiaen Pieterse, steenkoper, voor de koop en de leverantie van 92.000 ondersteen en 18.000 harde plavuisteen voor de somma van 350 gulden en 12 stuivers.
- Bannen Thonisse, de smid, voor ijzerwerk en spijkers en volgens akkoord het vermaken van ijzer voor de somma van 541 gulden en 8 penningen.
- Adriaen Cornelissen, rietdekker uit Berkel, voor riet, latten, loksnoer en arbeid voor de somma van 240 gulden.
- Jan Pouwelsz voor het aangenomen aardenwerk voor de somma van 50 gulden, idem voor het buitenwerk voor de somma van 13 gulden en 10 stuivers.
- Abraham Gerritsen de glazenmaker, voor de leverantie van glas 5 gulden en 6 stuivers.
- Neeltgen Maertense, weduwe van Willem Gerritsen, voor het gebruik van een hoekje land voor het opslaan van het oude hout voor de somma van 15 gulden.
- De ambachtsbewaarder voor zijn moeite 25 gulden.
- Job Symonse voor daggeld en voorschot 10 gulden.
- De secretaris van Overschie 90 gulden en 19 stuivers.

Er werd veel spoed betracht vanwege het hoge water in de polder en men stelde fooien in het vooruitzicht als het werk sneller klaar zou zijn.

2 halve vaten bier met accijns 8 gulden en 12 stuivers, 9 timmerlieden elk 15 stuivers, 6 rietdekkers elk 10 stuivers, 3 metselaars en een grondwerkers, tezamen 2 gulden. enz. enz.

Deze molen heeft de normale reparaties gehad en heeft gemalen tot februari 1876. Dan wordt de polder bemalen door het stoomgemaal aan de Zestienhovensekade ongeveer ter hoogte van het huidige houten bruggetje over de Rotterdamse Schie. De stoommachine was in feite van de polder Rijs en Daal. De laatste molenaar, Leen de Bruin, krijgt een pensioen van 4 gulden en de order dat hij de molen 1 mei 1876 moet verlaten.

Een feest dat wat mocht kosten

Zaterdagmorgen 13 september 2003 om 10.45 uur was het dan zo ver, de burgemeester, geassisteerd door de molenaar, lichtte enigszins plechtig de vang van korenmolens 'De Hoop' in Rijswijk Gld. en langzaam maar statig zette het gevlucht zich in beweging.

De eerlijkheid gebiedt mij te erkennen, dat een van mijn handlangers zich verborgen had opgesteld achter het zo fraai gerestaureerde molenslijf om bij afwezigheid van wind het hek een duwtje te geven, maar toen ik bewuste collega Jacob v.d. Linden na afloop een pluimpje gaf voor de natuurlijke wijze waarop het geheel bewoog, erkende hij dat het echt de wind was geweest, hij had er niets aan gedaan.

Voor het zover was, waren de genodigden vanaf tien uur binnen gesijpeld en vulden de bij de molen opgestelde partytenten zich met genodigden en vrienden.

Aan de ingang klonk muziek van de plaatselijke fanfare en overal wapperden de vlaggen en scheen de zon uitbundig.

Na een inleidend woord van de heer Vincent van Hapert en een introductie van de vrijwillige molenaar, Hendrik v.d. Valk, voerden namens de stichting 'Vrienden van de Gelderse Molen', de heer Cambier van Nooten en namens de provincie de heer Joop Heijdra het woord en roemden om beurten de eigenaar, de molen en het weer.

Ook de molenaar, de heren Coppes en het personeel, werden gefeliciteerd met het mooie resultaat.

Al deze notabelen hadden iets meegebracht voor de molen en de molenaar, respectievelijk een bascule met 1 gewicht, het prachtige werk 'Van Zadelsteen tot Zetelkruier', een barometer en een bilhamer met inscriptie.

De molenaar was zwijgzaam, maar schonk een lange vlaggenstok met vlag om de feestvreugde te verhogen.

Na het officiële gedeelte en het heffen van een glas champagne werd het erg gezellig, de muziek werd verzorgd door het combo 'Burengerucht uit Buren' en kwam er ook nog een draaiorgel op het toneel.

Een doedelzakspeler in vol tenue fleurde later het feest op met zijn zo kenmerkende spel en geluid.

Door het bijzonder mooie weer konden de gasten veelal buiten van alle heerlijkheden genieten. Kosten nog moeite waren gespaard om er een evenement van te maken en Vincent van Hapert zuchtte voor zich uit: 'Ik geloof nooit dat de volgende restauratie, over 50 jaar ook zo'n feest wordt'.

Maar de volgende molendag mag, wat mij aangaat, best ook een beetje feestelijk worden, want dit zijn leuke dingen voor de mensen.

Het kost een paar centen, maar dan heb je ook wat. Waarvan akte.

Hendrik & Hetty v.d. Valk
uw vrijtamme molenaars

Opening modelmolen

Sebaldeburen

Op zaterdag 1 november werd om 11.00 uur de naam onthuld van een nieuw gebouwde modelmolen te Sebaldeburen. Sinds een aantal jaren was vrijwillig molenaar Henk Berends bezig met de bouw van een replica van zijn echte poldermolen De Eendracht. In het voorjaar van 2003 werden deze werkzaamheden voltooid. Ter afsluiting van het project onthulde de heer A. Slingerland, hervormd predikant te Sebaldeburen tot juni 2003, de naam van het molentje die zich op de zogenaamde baard bevindt.

Voor de genodigden werd eerst een causerie gehouden over het verloop van het project door de bouwer. Vervolgens werd koers gezet naar de molen. Door een ruk aan een touw werd de naam Westendorp zichtbaar, de heer Slingerland gaf uitleg over de keuze voor deze naam.

Rond 1800 was het destijds de Hervormde predikant Nicolaus Westendorp te Sebaldeburen die aanzet gaf tot de oprichting van de Sebaldebuurster Molenspolder en de bouw van de molen De Eendracht. Doordat diverse elementen en stadia in het modelmolentje overeenkomen met De Eendracht was de link snel gelegd. Nu ruim 200 jaar later herhaalt zich een geschiedenis, al hoewel niet ds. Slingerland de aanzet gaf tot de bouw van dit molentje ligt het toch in de lijn de verbinding van de polder met de Hervormde kerk van destijds op deze dag te benadrukken.

Achtergrondinformatie

De aanleiding om met dit bouwproject te beginnen kwam, zoals zo vaak, door een samenloop van omstandigheden. Het plan om eens een molen te bouwen was er wel, maar de uitvoering daarvan liet nog op zich wachten.

Echter in 1998 werd een bestaande modelmolen verkregen van de erven van de heer Postma te Sebaldeburen. Deze molen was erg aan onderhoud toe en bovendien

raakte een roede tijdens het transport zwaar beschadigd doordat er een auto tegenaan reed. Nadat de kap van deze 3 meter hoge molen was gehaald, werd duidelijk dat er wel heel veel vernieuwd zou moeten worden. Daarom is besloten om een volledig nieuwe molen te bouwen naar voorbeeld van de poldermolen De Eendracht te Sebaldeburen.

In het voorjaar van 1999 werd met de kap van de replica begonnen. Het achtkant volgde in 2000 en de schroef en enkele andere onderdelen werden in 2001 gemaakt. Alle onderdelen zijn nagemaakt op een schaalgrootte van 1 op 3 van de poldermolen De Eendracht. Ook werd zoveel mogelijk de in de molenbouw oorspronkelijk gebruikte houtsoorten aangehouden. Zo is het achtkant van Amerikaans grenenhout en hebben de tandwielen iepen velgen en eikenhouten kruishouten, terwijl de kammen van pokhout of essen zijn gemaakt. De modelmolen is met riet gedekt. Deze werkzaamheden werden uitgevoerd door de fa. Kleinjan & v.d. Vegt uit het Overijsselse Den Ham. Het waren dezelfde rietdekkers die ook De Eendracht van nieuw riet hadden voorzien in 1994.

Bij de start van het bouwproject was nog niet duidelijk waar de molen geplaatst zou moeten worden. Het eigen terrein was hiervoor niet direct geschikt.

Door ruilverkaveling werd een aangrenzend stuk grond, welke voor 1970 ook bij de molen hoorde, aan de agrarische bestemming onttrokken en aan de gemeente Grootevast toebedeeld. Over een gedeelte van deze grond is een recreatief fietspad aangelegd. Het resterende deel leent zich uitstekend om als moerasgebied te worden ingericht. De modelmolen zou hierin een functie kunnen hebben als wateropvoerwerktuig. Dit plan werd nader uitgewerkt en bij de gemeente Grootevast ingediend. Het college reageerde positief en steunt deze ontwikkeling, omdat dit een aanvulling kan betekenen op de recreatieve

beleving van de fietsers. In juni van 2002 werd door de gemeente Grootegast een bouwvergunning afgegeven, waarna het fundament in de zomer van 2002 kon worden gemaakt. De roeden (wieken) werden in februari 2003 geplaatst. Alle werkzaamheden vinden plaats in vrije tijd en voor eigen rekening. Door het droge weer kon er vroeg in het voorjaar begonnen worden met het afgraven en aanleggen van de grote vijver. De vijver werd daarna gevuld door het molentje. Door de harde zandlaag blijft het water goed op peil, zo is de afgelopen zomer gebleken.

Langzamerhand neemt de natuur weer bezit van het ontgraven terrein. Momenteel zitten er erg veel (kleine) kikkers in de vijver. Het spontaan gaan bloeien van zwa-nebloemen is een teken dat het ecologisch wel goed zit.

De ontgraven grond is gebruikt voor taludverbreding en dijkverzwaring ter plekke.

Technische gegevens

- Type achtkantige bovenkruier, grondzeiler, rietgedekt
- Wieksysteem oudhollandse voorzomen met zelfzwich-tig (92 kleppen).
- Vang stalen bandvang.
- Kruiinrichting Voeghouten sleepkruierwerk,
- Kruihaspel en 12 kruipalen.
- Vlucht 6.90 meter.
- Werktuig I houten vijzel, diameter 46 cm, 3 gangen, lengte 3,30 meter, spoed 0,58 cm.
- Functie water verplaatsen, opvoerhoogte 0,90-1,10 meter.
- Bouwjaar 1999 -2003.

Op reis met Gijs

Een zoektocht naar molens en hun verhaal (8)

De Collse watermolen prachtig gelegen in het Brabantse land aan de rivier de Kleine Dommel.

Watermolen 't Coll in Eindhoven met watermole-naar Martijn Coenraads

In oktober naar Noord-Brabant, dat levert een prachtig roestbruin panorama op, als we door de bossen rijden bij Eindhoven, richting Tongelre. Deze keer gaan we naar een bijzondere watermolen met twee functies: koren- en oliemolen. In Noord-Brabant staan er behalve watermolens ook andere soorten, te verdelen in polder- en korenmolens (zie het Brabants molenboek). Het is die dag windstil, maar wind heeft een water aangedreven molen niet nodig.

Rond het middaguur arriveren we bij de Collse Molen, een dubbele molen met waterraderen aan beide zijden van de molengebouwen. Deze twee zijn opgetrokken van hout en voorzien van een pannendak.

Water en rad

Ook bij een watermolen is de waterbiotoop van groot belang. De eisen verschillen totaal met die van een windmolen. Hier moet er voldoende aanvoer en kracht van water zijn. Bovenstrooms is het water, dat aangevoerd wordt en benedenstrooms is het water, dat afgevoerd wordt. Watermolens zijn te verdelen in twee soorten: waterradmolens en turbinemolens. Van waterradmolens zijn drie groepen te maken, op basis van de plek waar het water op het rad valt. Er zijn: onder-, midden- en bovenslagmolens. In Noord-Brabant vinden we alleen onderslagmolens, omdat het een betrekkelijk vlak gebied is. Bij een onderslagmolen graaft men een kunstmatige beek langs de oorspronkelijke beek (de afslagtak). D.m.v. dijkes wordt het water in de kunstmatige beek op een hoger niveau gehouden. Het gestuwde water komt beneden onder het rad en drijft het zo door de

De machtige waterraderen. Links die voor de korenmolen rechts het rad van de oliemolen.

stroomsnelheid aan. Vervolgens komt het water benedenstrooms in de oude beekbedding terug.

De twee andere soorten zien we in gebieden waar een groter verval is, zoals bijvoorbeeld in Limburg. Zowel bij boven- als middenslagmolens wordt gedeeltelijk of geheel gebruik gemaakt van het gewicht van het water, dat vanuit de molenvijver (wijer) op het rad valt. Bij een bovenslagmolen loopt het water over een molengoot en bij een middenslagmolen wordt het water zo geleid dat het op het midden van het rad valt.

Als het scheprad niet in werking is, stroomt het water via een lossuis weg (onder-, en middenslagrad). Bij een bovenslagmolen kan men in de molengoot een losklep open zetten, zodat het water voor het rad wegstroomt, zonder het in beweging te zetten.

De Collse Molen ligt in een prachtig natuurgebied. Vanuit het stroomgebied van het riviertje de Kleine Dommel of 'Rul' stroomt voldoende water. Als men tarwe wil malen en olie wil slaan, moet de lossuis wel een paar dagen van tevoren gesloten worden om voldoende stuw van het water te bewerkstelligen.

De jongste watermolenaar van Nederland?

We maken kennis met Martijn Coenraads (22 jr), die in het oliemolengebouw elektriciteit aan het aanleggen is. Hij is elektricien en vrijwillig molenaar. Al veertien jaar loopt hij op de Collse Molen mee, waarvan vier jaar gediplomeerd.

We wandelen over de molenbrug naar de korenkant, waar de verse koffie klaar staat. In de houten ruimte zien we de zakken maalgroed met 'De Vliet' erop. De twee steenkuipen liggen op een halfzolder. Naast de maalbak hangt de lichtreep. Martijn vertelt dat hij uit een bakkersfamilie komt. Zijn opa was bakker, maar zijn vader niet meer. Hier is Edwin van Bussel de chef van de korenmolen. Hij is de zoon van Piet van Bussel, die de Van Bussel-stroomlijnnieuzen heeft ontworpen. In 1975 hebben Edwin en zijn vader de korenmolen maalvaardig gekregen. Martijn: 'Met een watermolen kan je goed tarwe leren malen. Er is een constante snelheid van het water en er zijn geen bijgeluiden, zodat je de stenen goed kunt horen. We malen ongeveer 300 kg per uur. Bij een windmolen kan dat bij een goede wind het dubbele zijn.' Het voordeel van een watermolen is, dat er bijna altijd gemalen kan worden. Alleen in de zomer vallen er wel eens door de droogte een paar weken uit. Teun: 'Hebben jullie vaste afnemers?' Martijn: 'Ja, we malen voor een bakker.' Verder komen particulieren van heinde en ver hun meel kopen. Dat heb je met die populaire broodbak-machientjes. Teun: 'Heb je ook de korenmolenaarsopleiding gedaan?' 'Nee, dat wil ik nog gaan doen. De chef, Edwin van Bussel, heeft de opleiding wel gedaan. Er is kennis zat in huis.'

Opleiding

Een heel bijzondere uitvoering van de pegel die de maximale stuwhoogten van het maalwater aangeeft.

Vind je een diploma voor molenaars belangrijk? Martijn knikt: 'Het is hier levensgevaarlijk zonder diploma.' Hij vertelt dat er wel eens iemand (niet-gediplomeerd) in het waterrad was gevallen. Veiligheid is een vereiste in deze omgeving met snel stromend water. Je kunt het rad niet snel stilzetten. Drijfhout, dat tussen de schoepen is geraakt, verwijderen is gevaarlijk, als je het rad niet zorgvuldig hebt vastgezet.

Uit een kast met 'kantoor' er op, haalt Martijn de bekende lichtblauwe map Basisopleiding Vrijwillige molenaar tevoorschijn. Martijn: 'Bij windmolens zijn het weer en de vang heel belangrijk. Bij watermolens is dat waterbeheersing.' Zij moeten iedere dag naar de molen om het waterpeil in de gaten te houden. Bovenstrooms staat er een pegel (ijzeren peilschaal) in het water. Watermolens hebben stuwrecht nodig om het water te mogen stuw. Zomerpeil en winterpeil van de Kleine Dommel zijn gelijk bij De Collse molen.

Zoals bij windmolens verbeterde wielsystemen, zijn bij de watermolens verschillende waterraderen ontworpen. Martijn laat in zijn lesboek een aantal voorbeelden zien van Ponchelet en Zuppinger. Men gebruikte hout of ijzer of combinaties om raderen te vervaardigen. Het schep-rad van de Collse korenmolen heeft een middellijn van 6.56 meter, is 1.25 meter breed en telt 32 schoepen. De grootte en de stand van de schoepen zijn erg belangrijk.

Geschiedenis en Vincent van Gogh

De Collse watermolen is al in de veertiende eeuw in bedrijf als koren- en oliemolen. De heren Van Mierlo bezaten eeuwenlang de molen, totdat zij hem in 1859 verkopen aan molenaar J. Smulders. Rond 1920 wordt de oliemolen stilgelegd en het rad afgebroken. Begin jaren zestig wordt ook de korenmolen stilgelegd en raakt het hele complex in verval.

De gemeente Eindhoven koopt in 1960 de Collse molen en de eerder genoemde molenspecialist Van Bussel neemt het initiatief om de molen te restaureren. Samen met de gemeente resulteert dit in een bedrijfsvaardige korenmolen in 1961. De oliemolen wordt in augustus 2003 door burgemeester Welschen in bedrijf gesteld.

In de korenmolen hangt aan de wand een reproductie van een schilderij met de Collse Watermolen uit 1884, dat Vincent van Gogh tijdens zijn verblijf in Nuenen heeft geschilderd. In die tijd heeft hij ook andere watermolens uit deze regio geschilderd. Het bijzondere aan dit schilderij is, dat hij voor het eerst warme landschapstinten gebruikte, waardoor een warm en sfeervol beeld ontstond. De gemeente Eindhoven heeft een unieke kans voorbij laten gaan door dit schilderij niet te kopen. Sinds 1967 behoort het tot de collectie van de familie LeFrak, die in New York woont. De Collse molenaars zijn trots op het schilderij en hebben er een kaart van laten maken.

Het waterwiel met de bonkelaar op de koningsspij

Korenmolen

Allereerst krijgen we een rondleiding door de korenmolen. Op de 'steenbedding', de halfzolder op ooghoogte, liggen twee koppels kunststenen. Martijn: 'Het 17der koppel wordt gebruikt voor het malen van biologische en gewone tarwe en het 14der koppel voor veevoeder. We dalen af tot onder de halfzolder en zien het water-

Kijkje bij het maalkoppel met het steenrondsel uit het werk gezet.

De pasbalk met de taatspot en de bolspil.

wiel. Martijn vertelt, dat er in de winter soms niet gemalen kan worden, vanwege het hoge water. Dan drijven de planken, waar we nu op staan, rond.

De aandrijving van de korenmolen gaat als volgt: het scheprad wordt in beweging gebracht door het water, de wateras drijft het waterwiel aan, deze grijpt in een bonkelaar, die om de koning (verticale spil) zit gewigd. Boven aan de koning bevindt zich het spoorwiel, dat de steenrondsels aandrijft en daarmee de lopers laat draaien.

In deze benedenruimte zien we ook het paard, de pasbalk waar de bolspil in gelagerd is. We klimmen naar boven via de halfzolder over een steenkuipdeksel en kunnen boven het spoorwiel de ijzeren konische wielen zien, die de transmissie-as aandrijven. Deze lange as drijft verschillende dingen aan. Martijn laat zien hoe je door een spanrol op een riem te zetten het luiwerk in beweging kunt krijgen. Ook een jacobsladder en een wanmolen werden vroeger door de transmissie-as aangedreven. De mengketel ook, deze is voorzien van een grote schroef, die verschillende soorten voergraan of meel mengde. Hij is niet meer in gebruik.

De haakse aandrijving voor de diverse in de molen opgestelde apparatuur.

Oliemolen

De oliemolen is 83 jaar buiten bedrijf geweest. We zien een compleet nieuwe inrichting. De geur van nieuwigheid probeert Martijn er met het vuister (fornuis) uit te stoken. De inrichting van een oliemolen heb ik beschreven in mijn eerste artikel over oliemolen 'De Zoeker' aan de Zaanse Schans. In de Collse molen kun je het hele gebeuren in één ruimte overzien. Lijnzaadolie wordt het meest geslagen in deze molen.

De pletterij met kantstenen en het doodbed.

Martijn loopt naar de pletterij met kantstenen. 'Ik noem dat liever pletstenen,' zegt hij. Het lijnzaad wordt zo'n twintig minuten geplet en gekneusd door twee pletstenen, die in een steenraam aangedreven worden door de steenspil met daarop het steenwiel. De kammen van het steenwiel grijpen in die van een kroonwiel, dat aan het einde van een lange (wentel)as bevestigd is.

Martijn wijst op de strijkers die met de pletstenen meelopen en het zaad over het doodbed vegen.

De legger van de pletterij met de strijker en de schuif in de kuip met er onder de meelkist.

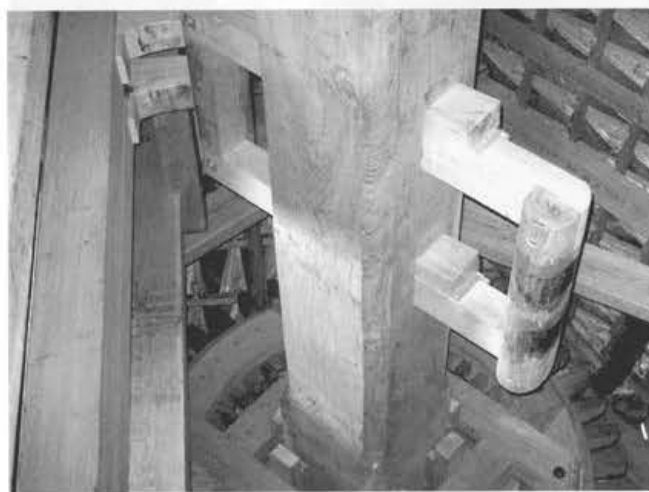
Na twintig minuten laat de molenaar een andere strijker zakken en opent hij de schuif, zodat het lijnzaadmeel in een bak valt. In het op hout gestookte vuister wordt het meel tot 60 graden verwarmd. Martijn: 'Schilders willen graag koud geslagen lijnolie, omdat anders de verf verkleurt.'

We bekijken het slagblok. 'Dit is een boeren- of enkelemolen,' vertelt Martijn, 'met één slagblok.' Dus geen voor- en naslagblok.

Er liggen twee aan elkaar gekoppelde en geribbelde houten plankjes. 'Dit is geen haar, maar een schooi,' legt hij uit. Het verwarmde meel wordt in zakken (bullen) gedaan en vervolgens in een schooi. Dan gaat het

Het slagblok met daarin de laad en op de voorgrond de houten schooi.

De wentel as met de heef, een geheel andere inrichting voor het lichten van de heien dan in de Zaanstreek.

geheel in het slagblok. De heien, die aangedreven worden door de wentelas, slaan de slagbeitel naar beneden, zodat de druk zo hoog wordt dat de olie eruit loopt. Met de loshei wordt de losbeitel losgeslagen, zodat de schooi weer vrijkomt.

De wentelas heeft bijzondere nokken, twee nokken zijn met een dwarshout met elkaar verbonden en worden de heef genoemd. De heef brengt de heien omhoog.

Aan het eind van de wentelas, die dus door de hele ruimte loopt, zit een wentelwiel, waarvan de kammen in die van het waterwiel (aswiel) grijpen. Verder dus hetzelfde systeem als bij de korenmolen, d.w.z. waterwiel om de wateras en het waterrad dat alles aandrijft.

Om het waterwiel zit een ijzeren bandvang. 'Die is uniek', vertelt Martijn. Ze hebben de bandvang aangebracht, omdat na het openzetten van de lossluis het waterrad niet direct stilstaat en het waterwiel nog even blijft doordraaien. Uit veiligheid kan de vang erop gelegd worden d.m.v. een vangbalk, die vastgezet wordt met een ijzeren pin.

Andere molenaars en vrienden

In een balk in de korenmolen zijn verschillende initialen gekrast met data erbij. F. de V. is Fer de Vries, de man van de excursies. Scholen, bedrijven of andere groepen mensen kunnen op afspraak de molen bezoeken en krijgen dan een uitgebreide rondleiding.

Andere molenaars op dit moment zijn: Edwin van Bussel, Rob van Oevelen, Jan Vogels en Jos Jansen. Een hele ploeg.

Sinds 1997 is er de groep vrijwilligers, waaronder ook molenaars, 'Vrienden van de Collse Watermolen', die actief is om dit monument te promoten. Samen met studenten van de Pedagogische Opleiding Helmond heeft men lespakketten ontwikkeld voor basisscholen.

Ook worden er extra publieksactiviteiten georganiseerd bij plaatselijke of landelijke themadagen, zoals monumentendag.

Bezichtiging: zaterdag van 9.30 uur tot 12.30 uur (in bedrijf) en op afspraak.

Adres: Collse Watermolen, Collseweg 3-5, Eindhoven, tussen Eindhoven en Nuenen.
Internet: www.iae.nl/users/ferdv/collhome.htm en <http://collsemolen.dse.nl>

Marc Crins Molenzeilen

Hou streekeigenschappen in ere!

- ☛ Nieuwe molenzeilen; diverse mogelijkheden.
- ☛ Reparaties van uw oude zeilen.
- ☛ Lui-matten
- ☛ Bil kussens (in zeildoek)
- ☛ Andere aanverwante artikelen

Vraag vrijblijvend een offerte aan!

paardebloemstraat 28 -- 5953 GV Reuver
tel.: (077) 474 80 33 -- fax: (077) 474 80 34
gsm: (06) 20 94 98 05
www.molenzeilen.com

Bronnen

- Brochure De Collse watermolen, Stichting 'De Eindhovense Molens'
- Watermolen 't Coll Eindhoven, W. v. Heugten m.m.v. J. Spoorenberg en P. v. Bussel, uitgave St. Eindhovense molens, Deuren 2003
- Ir. F. Stokhuyzen, Molens, Haarlem 1981
- De Brabantse Molens, S.H.A.M. Zoetmulder, e.a., Helmond 1974
- Watermolens in Nederland, drs. P. Nijhof, foto's van G. Dekkers, Zwolle 1982
- Met dank aan watermolenaar Martijn Coenraads
- Foto's Teun van geest

Alice de Wit,
de reizende correspondent

De schepschijf (2)

Tekst: Peter de Moes
Tekeningen: Gerrit Pouw

Dit is deel twee uit een serie van twee over de schepschijf. In de vorige Gildebrief lazen we dat de Romeinen de schepschijf al kenden, dat Willem Wheler hem omstreeks 1630 opnieuw uitvond, dat zijn schepschijven mislukten en dat Wheler halverwege de 17e eeuw uit de geschiedenis verdween.

Amsterdam, de Watergraafsmeer

We slaan ruim 100 jaar over en schrijven 1743. Wheler is dood en begraven, maar de schepschijf komt weer tot leven. De Watergraafsmeer, of 'De Meer', is nu een stadsdeel van Amsterdam, maar was vroeger een meer van 580 ha groot en ca. 4 m diep. Het is drooggemalen in 1629, en werd anno 1743 droog gehouden met een viergang schepradmolens. Jan Jacob Hartsinck (1716-1779), is dan heemraad van De Meer en belast met de zorg en het opzicht over de molens.

Rond 1740 is de bodem zo ver gezakt dat de viergang de polder nog maar nauwelijks droog kan houden. Hartsinck schrijft dat de molens het water 'in geene genoegzame hoeveelheid' hoger dan 1.15 m boven het binnenwater kunnen opbrengen, 'waar toe zy dan ook nog stijve doorgaande koelten noodig hebben', terwijl er

te vaak 'slappe winden waayen'. Dat probleem was in de 18e eeuw niet nieuw. Door inklink van de bodem en peilverlagingen moesten schepraderen het polderwater steeds hoger opvoeren. Gaandeweg gebeurde het dat er tijdens een nat voorjaar te lang water op het land bleef staan. De oplossing hiervoor maakte in die tijd, halverwege de 18e eeuw, opgang: vervijzelen. Een grote ingreep, maar dan had men ook iets; vijzels voerden het water meters hoger op.

Antoni de Jong

En ook het polderbestuur van de Watergraafsmeer zou wel op vijzels zijn overgegaan als het geen royaal aanbod had gekregen. Een Amsterdams koopman, Antoni de Jong, had in 1742 octrooi gekregen op een nieuwe schepschijf (tekening 1). Zijn schijf was 5 m diameter groot en 46 cm breed. De 16 schoepen bestonden elk uit twee rechte stukken die in het midden een knik maakten van 130°.

Verder was de 46 cm brede buitenrand gesloten. Langs de zijkant zaten 16 'scep- of slurpgaten' van 80 x 12 cm, waarvan er 'enige' afsluitbaar waren met een schuif. Met dit laatste kon men de schepschijf aanpassen aan de wind, zodat de molenaar bij 'slappe winden' toch kon malen. De Jong bood aan Dijkgraaf en Heemraden aan op zijn kosten de schijf uit te proberen. Dat kostte de polder niets en natuurlijk stierf het bestuur onmiddellijk toe.

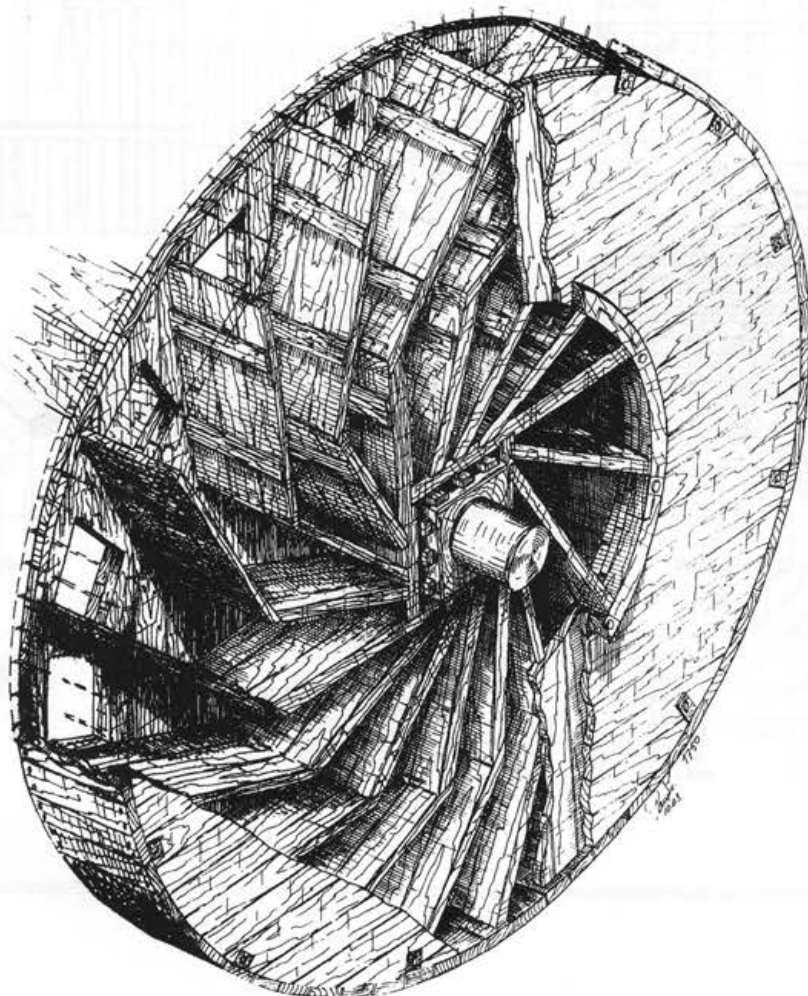
In 1743 verving men in twee van de vier molens de schepraderen door schepschijven. Waaruit de werkzaamheden precies bestonden, vertelt Hartsinck niet, in ieder geval moest men de voorwaterloop verleggen, want een schepschijf loost zijn water immers opzij bij de wateras.

De hele winter, tot ver in 1744, duurde de proef, en het was succesvol. De twee schepschijven hielden De Meer beter droog dan de vier schepraderen tevoren. De twee andere molens waren nu overbodig geworden en werden gesloopt. Daarmee werd de polderbemaling een stuk goedkoper. In 1748 nam men proeven met een der schijfmolens. De vlucht was 25.5 m, de opvoerhoogte 2 m (81 duim) en volgens de toenmalige berekeningen kwam er ruim 42 m³ (526 voet³) water per minuut uit de schepschijf. (Doorman, pag 311). Een modaal schep-rad haalt ± 60 m³. per minuut, maar met een opvoerhoogte van slechts 1 m.

Toch zouden de schijven van De Jong het niet lang volhouden. Want na verloop van tijd rezen er kinderziekten.

-De hoek van 130° in de schoepen verhinderde een vlotte doorstroom, het water bleef halverwege de schijf 'hangen', waardoor de molen moeilijk op gang kwam.

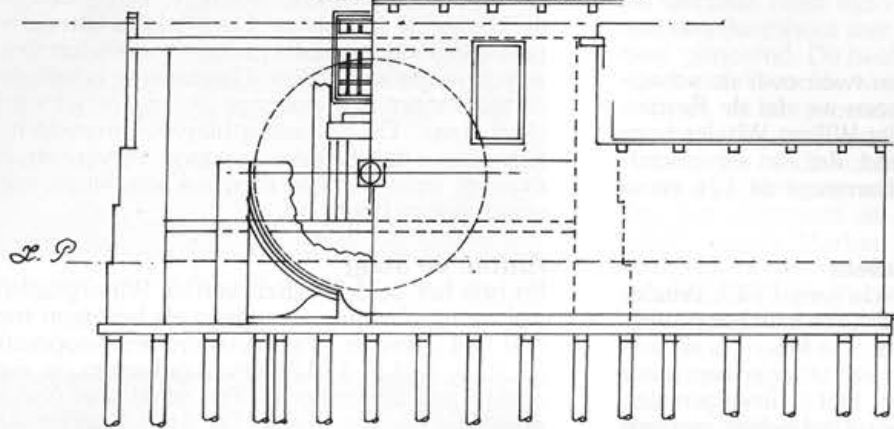
-De 16 scep-gaten, opzij van de schijf, namen te weinig water op.

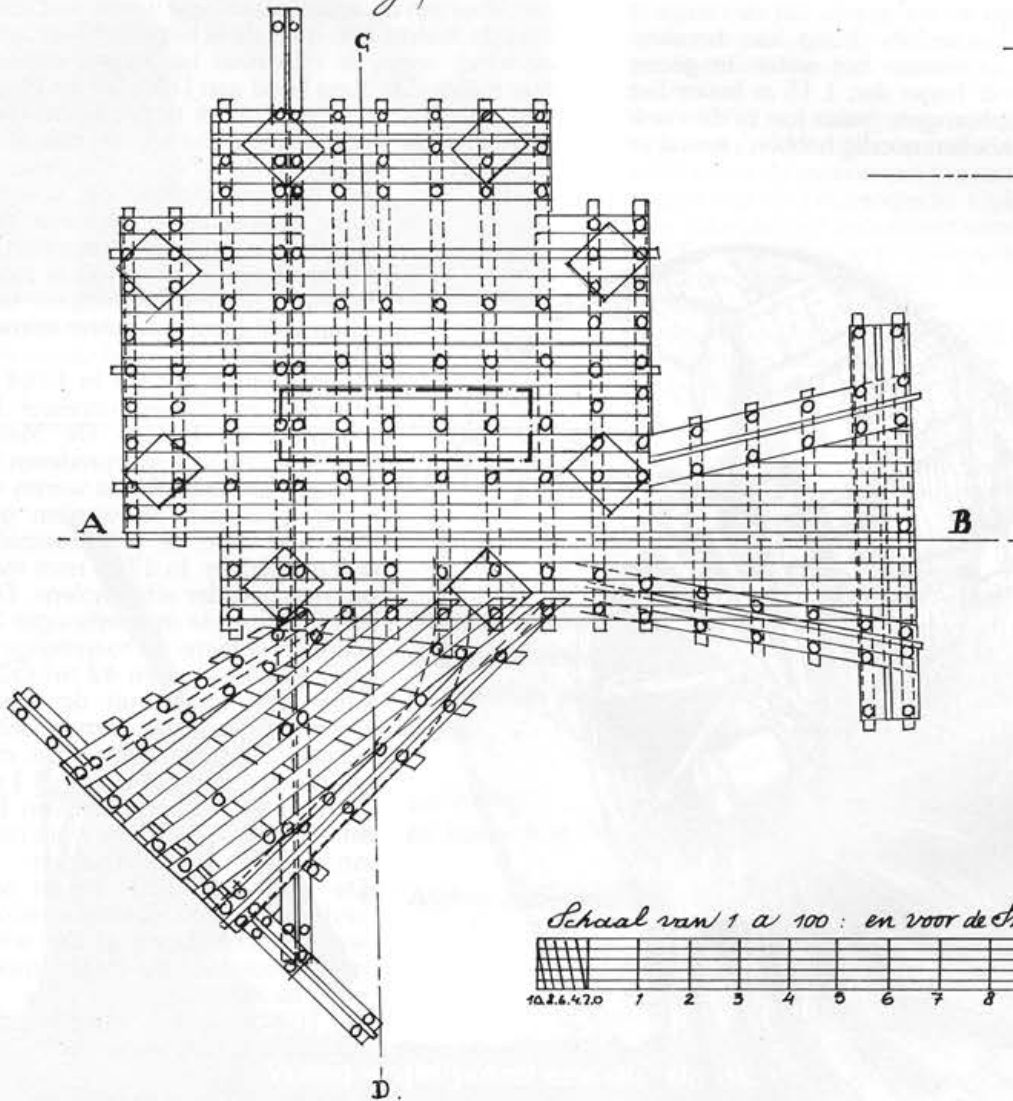
Tekening 1. De schepschijf van Antoni de Jong, 1743. Diameter 5 m, breedte 46 cm en 16 schoepen onder een hoek van 130°. Gesloten buitenkant. 16 'slurpgaten' langs de zijkant, waarvan er enkele afsluitbaar waren, namen het water op. Tekening naar de beschrijving van Jan Jacob Hartsinck.

PLAN VAN DEN MOLEN VOOR DE BE

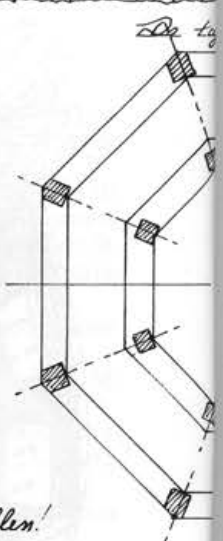
Doornede over de lijn A.B

Funderinge

Schaal van 1 a 100 : en voor de Schijf 1 a 50

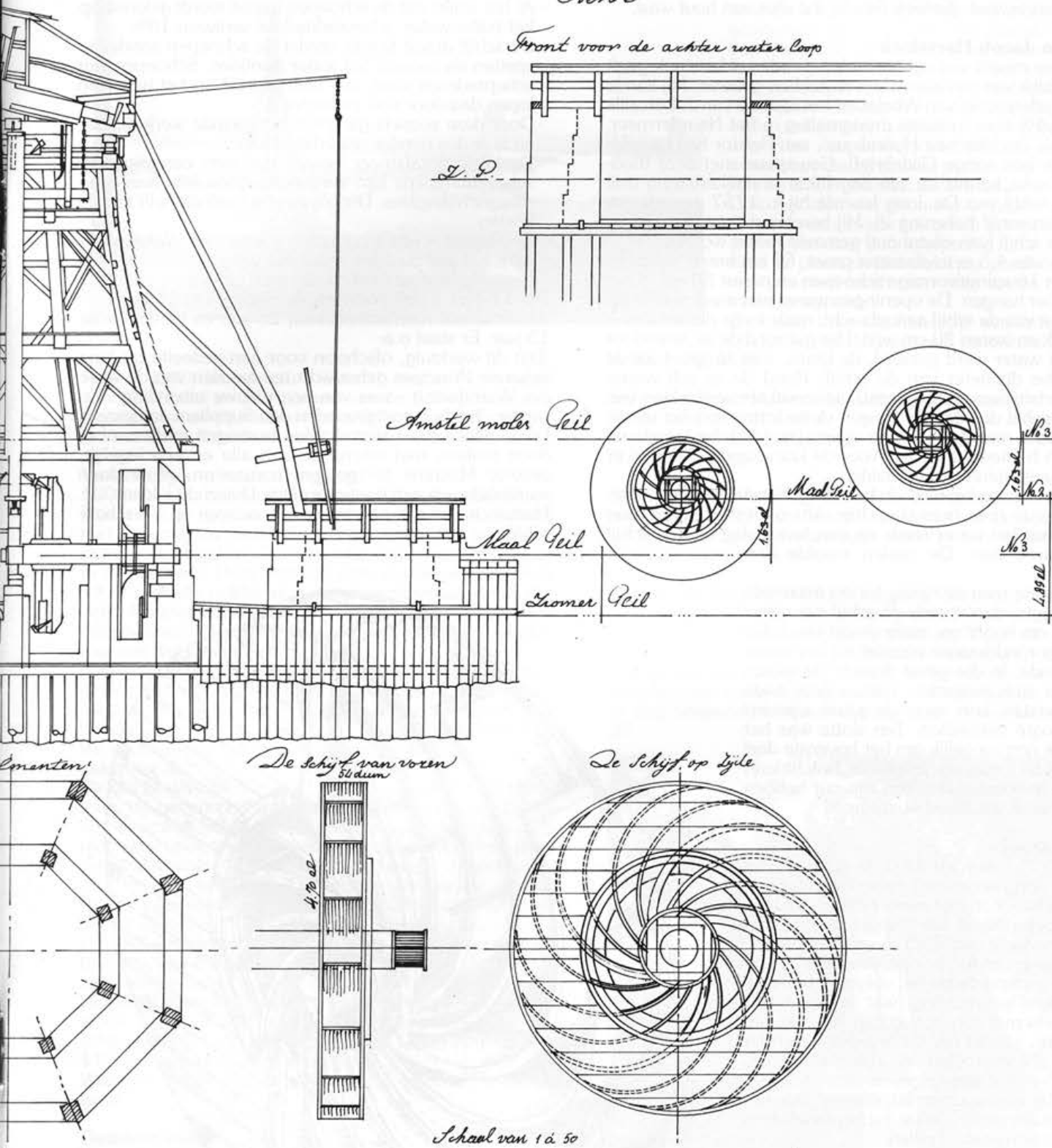

MAALING IN DE WATERGRAAFSMEER.

over de lin C.D

Ans P

Front voor de achter water loop

Op transparant gebracht 2003/2

Tekening 3. De driegang schijfmolens, die De Watergraafsmeer sinds 1847 bemaalden. Tekening naar het origineel van een onbekende tekenaar.(Archief SMD).

- Als de wind in kracht veranderde moest de molenaar een aantal slurpgaten openen of sluiten tijdens het draaien
- Dat kostte veel moeite en was erg gevaarlijk.
- De schuiven gingen geregeld kapot en 's winters voren ze vast. (bedenk daarbij dat alles van hout was).

Jan Jacob Hartsinck

Daar moest wat op gevonden worden. Hartsinck geeft er blijk van zijn klassieken te hebben gelezen. Hij kende de schepschijf van Wheler en het rapport van J. Lescaille (1649) over mislukte droogmaling in het Naardermeer. Ook 'Architecture Hydrolique', van Belidor had hij gelezen. (zie vorige Gildebrief). Gewapend met deze theoretische kennis en zijn dagelijkse praktijkervaring met de schijf van De Jong leverde hij in 1757 een nieuwe schepschijf (tekening 2). Hij beschreef tot in detail hoe zijn schijf (van eikenhout) gemaakt moest worden:

Hij was 4,5 m in diameter groot, 69 cm breed, voorzien van 16 spiraalvormige schoepen en moest 50 cm in het water hangen. De openingen waren niet meer aan de zijkant van de schijf aangebracht, maar langs de buitenomtrek en waren 20 cm breed. Het gat rond de as, waardoor het water werd geloosd, de krans, was zo groot als de halve diameter van de schijf. Rond de as zelf waren stortstukken aangebracht, die zowel ter versterking van de schijf dienden als tot een vlotte lozing van het water. Verder maakte men een rijzing (zie tek.), bestaande uit een houten schot, vlak voor de krans, zodat de schijf er nauwsluitend langs draaide.

Deze rijzing bepaalde in feite de gewenste opvoerhoogte. Maakte men hem laag, bijv. iets onder ashoogte, dan kwam het water reeds na een kwart slag van de schijf naar buiten. De molen maalde dan licht.

Maakte men de rijzing tot op maximale hoogte, dan voerde de schijf het water 55 cm hoger op, maar moest een halve slag ronddraaien voordat hij het water loosde. In dat geval draaide de molen een stuk zwaarder. Tussen deze twee uitersten kon men de juiste opvoerhoogte vaststellen. Ten slotte was het ook nog mogelijk om het bovenste deel van de rijzing als 'schutteur' (wachteur) uit te voeren. Dat kon zijn nut hebben bij sterk wisselend boezempeil.

Octrooi

In 1757 werden de oude schijven van De Jong vervangen door de nieuwe van Hartsinck en niet minder dan 2 jaar lang uitgetoet. De twee molens hadden een vlucht van 25,5 m en samen overwonnen ze 4,5 m opvoerhoogte.

De molens deden het volgens Hartsinck buiten verwachting, wat 'iedere opletende met één opslag van het oog kan zien', schrijft hij. En breeduit beschrijft hij alle voordelen van zijn geesteskind. In het kort weergegeven:

- Ze malen door bij stijging van het buitenwater, waar schepradmolens buiten gemaal raken.

Tekening 2. De verbeterde schijf van Hartsinck. Diameter 4,5 m, breedte 69 cm en 16 spiraalvormige schoepen. Openingen langs de buitenomtrek 20 cm. Het gat rond de as, de krans, is 2,25 m, de halve diameter van de schijf. Met de rijzing kon men de gewenste opvoerhoogte bepalen. Tekening naar het origineel van Hartsinck.

- Ze voeren tweemaal hoger op dan schepradmolens.
- Ze malen door bij weinig wind, waar schepradmolens stoppen. Dat komt, omdat het door de schoepen opgenomen water naar de wateras toe loopt waardoor het moment kleiner wordt.
- Al het water dat de schoepen ingaat wordt geloosd op het buitenwater, schepradmolens verliezen 10%.
- De schijf draait lichter omdat de schoepen zonder te spatten als messen het water insnijden. Schoepen van schepraderen slaan met veel geweld op het water en lopen daardoor veel zwaarder.
- Door deze soepele gang slijt het gaande werk minder en is er dus minder onderhoud aan.
- De Watergraafsmeeer bewijst dat men een viergang schepradmolens kan vervangen door een tweegang schepschijfmolens. Dat alleen al scheelt de helft van de kosten.
- Bovendien is een schijfmolen goedkoper. Weliswaar is de schijf zelf duurder, maar dat valt ruimschoots weg tegen de kostbare krimp, die men uitwint.

Op 11 Mei 1759 verlenen de Staten van Holland en Westfriesland hem octrooi voor 25 jaar en Utrecht voor 15 jaar. Er staat o.a.:

'Dat dit werktuig, ofschoon voor een gedeelte op lang bekende Principes gebouwd - ten aanzien van de wijze der Waterlozing - was van een nieuwe uitvinding'. En verder: 'hebben goetgevonden den Suppliant en deszelfs Erven alleen de Watermachine te mogen maken, of te doen maken, met interdictie aan alle en een iegelijk, dezelve Machine te moogen namaaken, of te doen namaaken, op een boete van Drie Duizend Guldens..... Hartsinck had dus een peperduur octrooi op z'n schepschijf.

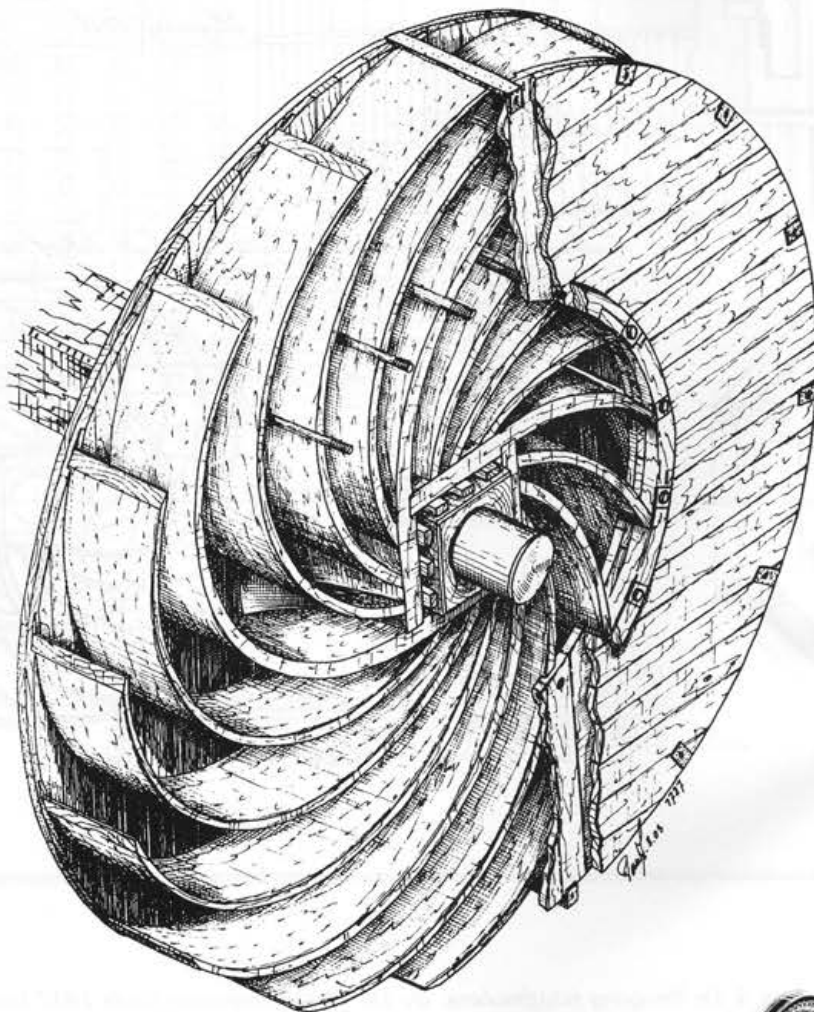

Foto 1. 1890. Bouw van de keersluis tussen het Amsterdam-Rijnkanaal en de ringvaart van de Watergraafsmeer. Unieke foto van de (reeds onttakelde) driegang schepschijf-molens. Foto: Rijksdienst voor de Monumentenzorg.

Van tweegang naar driegang

100 jaar lang bemalen de twee schijfmolens De Meer. Hoe zou dat gegaan zijn? Over de dagelijkse praktijk met de schijven moet meer informatie zijn te vinden in het polderarchief. Dus op naar het gemeentearchief in Amsterdam. Daar vertelde men dat de periode vóór 1914 over de polder nog niet is geïnventariseerd, dat het 24 meter (!) planklengte beslaat en het in feite een onbegonnen zoektocht zou worden. Jammer. Verder met wat wel bekend is.

Halverwege de 19e eeuw was de bodem van de Watergraafsmeer weer zo ver ingeklonken, dat de twee schijfmolens het bezwaarwater hoger moesten opvoeren. Dat konden ze niet en daarom kwam er een derde schijfmolen bij, de ondermolen. De tweegang werd een driegang (tekening 3).

De vlucht was 26,5 meter, het bovenwiel had 60 kammen, de bovenschijfloop 33, de onderschijfloop 27 en het waterwiel 90 kammen, zodat de overbrenging, 1,8 niet verschilde met die van een schepradmolen. (Het gevlucht maakte 1,8 omwenteling tegen 1 omwenteling van de schepschijf). De eerste steen van de nieuwe ondermolen werd gelegd op 15 Juni 1847 door de zoon van de Hoogheemraad, Arend van den Broeke.

De drie schijfmolens maalden door tot 1876, toen de bovenas van één der molens brak. Hoewel deze weer snel maalvaardig was betekende het toch het einde van de schepschijfbemaling. Het bestuur ging over op stoom. In 1878 was het nieuwe stoomgemaal klaar. De schijven van Hartsinck, geplaatst in 1757, hebben dus 119 jaar lang de polder bemalen.

Wanneer de molens zijn onttakeld is moeilijk na te gaan.

Gemiste kans

Want die ondermolen was amper 30 jaar oud, nog in goede staat en is daarom lange tijd verhuurd. (Foto 2). Hij deed langer dienst als woning dan als molen. Daar kwam pas een eind aan in 1981, toen hij moest wijken voor de nieuwe ringweg om Amsterdam. Dat vernam men in Amsterdam-Sloten, waar een enthousiaste groep bewoners in de jaren '60 en '70 vergeefs had geijverd om de 1200 Roe binnen de grenzen te krijgen, maar die bleef op zijn plaats (tussen de flats). Nu zag men een nieuwe kans en snel richtte men in februari 1981 de

stichting 'een molen voor Sloten' op om de romp te gebruiken voor herbouw in Amsterdam-Sloten. Molenmaker Poland sloopte het restant en sloeg de onderdelen op. Ze werden pas in 1989 gebruikt toen de bouw in Sloten begon. De bovengenoemde gedenksteen, die Arend van den Broeke in 1847 nog in de ondermolen had gemetseld, siert nu het stenen onderachtkant van de molen van Sloten. Maar iedereen leek te zijn vergeten dat de oude ondermolen een uitzonderlijk geval was. Van een onderzoek, bijv. naar de waterloop, die bij de schepschijf een hoek van bijna 90° maakte, is niets bekend.

Ook het idee om de nieuwe molen van Sloten in een breder historisch perspectief te brengen door een schepschijf i.p.v. een vijzel te plaatsen (dat ook nog goedkoper was geweest) heeft naar mijn weten niemand geopperd.

Zo miste men de kans op een unieke poldermolen, die zeer veel bezoekers zou

hebben getrokken.

Schepschijven buiten de Watergraafsmeer

Nu de schijf in De Meer zo'n groot succes was zou men verwachten dat hij zijn weg 'overal' wel zou vinden. Maar dat viel tegen:

De Schermer. In 1746 horen de heemraden van het octrooi uit 1742 van Antoni de Jong over de schepschijf. Men neemt 't voor kennisgeving aan en wacht rustig af of het wat wordt.

Polder De Burg. In 1764 kreeg een kleine wipmolen van 16 m vlucht, die dit polderdje van 50 ha bemaalde, een schepschijf van 3,30 m groot en 35 cm breed. Tevoren, schrijft Hartsinck, hield een scheprad de polder niet droog. De polder lag tussen de Westkant van het Naardermeer en de tegenwoordige Loodijk, niet ver van de nog bestaande Hollands-Ankeveense molen, Loodijk 30.

Foto 2. De ondermolen als huurhuis omstreeks 1977. Foto: archief Stichting Molendocumentatie.

De Bovenkerker polder in Nieuwer-Amstel, onder Amsterdam, groot 1500 ha en 5 m diep. In 1768 waren 9 forse schepradmolens met een vlucht van 28 m bezig de uitgeveende plas droog te malen. Dat ging moeizaam, want de zomer en de herfst van 1768 waren zo nat dat het water ondanks het malen niet zakte maar steeg! De middelmolens De Hoorn en De Zon kregen het aangevoerde water van de ondermolens niet weg. Daar moest een molen bij komen, (de tiende). In de notulen van 7-3-1769 staat:

'...is bevonden dat door het Bouwen van een Nieuwe Molen (...) en het plaatsen van Schijven in de Molens den Hoorn en de Zon (...) het malen der Laager staande Schepradmolens aanmerkelijk gemakkelijk zal worden gemaakt'.

Maar voor een schepschijf kon men niet om Hartsinck heen en dus *'...waren met dien Heer diverse besprekingen gehouden, en wederzijds inspectiën gedaan, en vervolgens geacordeert, wegens het Leveren van drie Schijven voor de somma van Drie Duyzend Gulden, ofte één Duyzend Gulde per Schijf...'.*

Hartsinck deed z'n schijven dus in de opruiming, 3 halen 1 betalen. En de onderhandelingen met het polderbestuur moeten prettig zijn verlopen, want Hartsinck stelde voor om de nieuwe middelmolen 'De Vriendschap' te noemen.

Op 1-6-1769 was de Vriendschap met schepschijf maalvaardig opgeleverd. Maar hij is niet altijd nodig en staat nogal eens stil. Het lijkt er op dat 1768 een extreem nat jaar is geweest. In 1775 heet het dat hij maalvaardig moet blijven om zo nodig te kunnen malen. Later doet hij weer vaker dienst.

In 1821, in de jaren dat men alle schepradmolens van de Bovenkerker polder vervijzelt, komt de Vriendschap definitief tot stilstand. Hij heeft dan 52 jaar gedraaid en de poldermeesters moeten er dus een belangrijke praktijkervaring mee hebben opgedaan. Toch kregen de andere molens een vijzel en geen schepschijf, terwijl vervijzelen een grotere (en duurdere) ingreep is dan het vervangen van een scheprad door een schepschijf...

In 1828 wordt de Vriendschap geveild in herberg 'Het Dorstig Hert' in Amstelveen. Hendrik v.d. Poll uit Zeist koopt de molen zonder het muurwerk, maar met *'de Spil, de Wieken, de (wiel)bak, de Schijfloop, het schaarbint en de schijf, hangende in den Waterloop'*. Het restant, de molenstomp, wordt verbouwd tot woonhuis, verhuurd tot 1851 en omstreeks 1855 gesloopt. Zijn plek is niet meer terug te vinden.

De twee andere middelmolens De Hoorn en De Zon zijn schepradmolens gebleven. Het besluit om ze van schepschijven te voorzien is om onbekende reden nooit uitgevoerd. Hoewel de polder gerechtigd was om drie schepschijven te laten maken, kwam er maar één. En was men voor die éne schijf achteraf toch de volle 3000 gulden octrooikosten kwijt...

De Heerhugowaard. In 1796, Jan Jacob Hartsinck is dan al 17 jaar dood, komt de ingeland en later dijkgraaf Mr. Jacob Binkhorst op bezoek in de Watergraafsmeer. Hij kan niet geloven dat een tweegang schepschijven een 4 m diepe polder van wel 580 ha droog houdt. Bij hem zijn er alleen al voor de Broekhornerpolder van 600 ha bij St. Pancras 7 schepradmolens nodig. Als ze de Huigenwaard met schijfmolens zouden bemalen kon men 20 van de 34 molens (exclusief de 11 strijkmolens) slopen. Hij stelt voor bij St. Pancras een proef te nemen. Het gaat niet door. (Binkhorst was veel te optimistisch, want later reduceerde men de 34 molens door vervijzeling tot 25, en verdwenen er dus geen 20, maar 9).

Tjasker. Hartsinck schrijft in 1771, dat in Friesland 'den Heer Professor Camper, met goed gevolg' een kleine schepschijf in een tjasker toepaste. Wie was Camper? Misschien terug te vinden in Friese archieven.

Conclusie

De vraag rijst waarom de schijf in De Meer wel een succes was en elders niet of nauwelijks.

1. Polderbesturen stonden uiterst voorzichtig, om niet te zeggen wantrouwig, tegenover nieuwigheden. Het vertrouwde scheprad functioneerde immers al honderden jaren uitstekend. Een voortreffelijk alternatief, de vijzel, was al in 1634 geïntroduceerd, maar drong pas ruim 100 jaar later goed door toen men wel gedwongen was om ontoereikende schepradmolens te vervijzelen.
2. Toen de vijzel eenmaal was ingeburgerd, verviel de vraag naar hoog opvoerende waterwerktuigen. De schepschijf was niet nodig, bovendien brachten vijzels het water hoger op dan schepschijven.
3. De Meer kreeg een gratis proef met de schijf aangeboden. Zonder dat aanbod van De Jong had men wellicht ook voor de vijzel gekozen.
4. Het octrooi van Hartsinck was zeer duur. Later vond hij dat blijkbaar zelf ook, toen hij met het bestuur van de Bovenkerker polder onderhandelde.

Maar anderzijds was de ombouw van scheprad naar schepschijf eenvoudiger en dus goedkoper dan van scheprad naar vijzel. Aan het gaande werk veranderde niets en alleen de voorwaterloop moest worden verlegd. (En vaak de krimp verdiept, denk ik).

Vandaag de dag is het dus mogelijk om het rendement van bestaande schepradmolens, die het water nu veel te hoog op moeten voeren, op eenvoudige wijze te verbeteren met een schepschijf.

Bronnen

- Archief van de Stichting Molendocumentatie te Amsterdam.
- J.J. Hartsinck: 'Beschrijving en afbeelding van eene geotroyeerde schepschijf voor allerhande watermolens', 1771.
- Bestek van 'Het bouwen, van eenen achtkanten schijf-wind-watermolen in de Watergraafsmeer', omstreeks 1840.
- Van der Aa: Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden', 1849.
- G. Doorman: 'Octrooien en uitvindingen in de Nederlanden uit de 16e - 18e eeuw', 1940.
- J.J. Schilstra: 'Schermerland', 1971.
- Mr. J.H. van den Hoek Ostende: 'Molens in het gebied ten Zuiden van het IJ ten Oosten van de Amstel', 1978.
- J.J. Schilstra: 'De Huigenwaard', 1981.
- J.S. Bakker: 'Een molen voor Sloten', in De Molenaar van 21-2-1990.
- Stichting 'een molen voor Sloten': 'Twee eerste stenen' 1991.
- J. Hoogendoorn: '300 jaar molens en molenaars in de Bovenkerker polder', 1995.

De Kilsdonkse Molen te Beugt: in vogelvlucht

In de omgeving van Dinther heeft van oudsher aan de rivier de Aa een molen gestaan, op een punt waar de gemeenten Dinther, Schijndel en Veghel elkaar dicht naderden. De geschiedenis van deze molen voert ver terug in de tijd; in een akte van 20 augustus 1433 wordt de molen voor het eerst genoemd. Het zou gaan om een watermolen met twee raderen, die tot ver in de negentiende eeuw bij de molen bleven behoren. De Kilsdonkse Molen bestond in die periode in feite uit twee molens: een korenmolen op de rechteroever en een oliemolen op de linkeroever van de Aa.

Als een rode draad door de geschiedenis van de Kilsdonkse Molen lopen de problemen met de watertoevoer. De rivier de Aa trad regelmatig buiten zijn oevers, waardoor de laaggelegen hooilanden overstroomd raakten. De overheid probeerde het stuwen van water bij molens zoveel mogelijk te beperken; de Kilsdonkse Molen mocht ook alleen maar in de wintermaanden gebruikt worden. De achtereenvolgende eigenaren lieten zich weinig aan dit verbod gelegen, hetgeen vele conflicten met het gezag tot gevolg had.

Om toch het gehele jaar door te kunnen malen sloopte eigenaar Coppens in 1813 een deel van de waterkorenmolen en bouwde hij op dezelfde plaats een windmolen. Het waterrad bleef echter aanwezig, waardoor we spreken van een watervluchtmolen: de molenstenen kunnen met wiekenkruis én waterrad aangedreven worden. Een bijzonder molentype waarvan er maar weinig in Nederland voorkwamen. Op 14 augustus 1842 brandt de Kilsdonkse Molen dan volledig af. Eigenaar Van Aart begint direct met de herbouw van de molen: op de rechteroever een ronde stenen watervluchtmolen en op de linkeroever een wateroliemolen. De problemen met de wateroverlast blijven echter aanhouden hetgeen uiteindelijk in 1880 leidt tot de aankoop van de Kilsdonkse Molen door de gemeente Veghel. De molenraderen worden verwijderd en het gangwerk van de oliemolen wordt verkocht. Het gebouw van de oliemolen ging dienst doen als molenaarswoning; de windmolen bleef nog wel in bedrijf. Rond de Tweede Wereldoorlog wordt echter overgeschakeld naar een mechanisch maalbedrijf. In 1954 wordt de windmolen tenslotte onttakeld; al het gaande werk wordt verwijderd en te koop aangeboden. Rond 1970 is de molenramp nog verder afgebroken tot onder de tweede zolder. Eind jaren negentig beëindigt de familie Potters het maalbedrijf en worden de molenramp en het voormalige watermolengebouw voorgedragen

De nu nog triest aandoende restanten wat eens een fraai molencomplex was.

voor plaatsing op de monumentenlijst, in afwachting van een nieuwe toekomst.

Het bouwhistorisch onderzoek heeft uitsluitsel gegeven over de vraag of er in Beugt sprake is van een uniek molencomplex. Onomstotelijk is vast komen te staan dat het windmolenrestant daadwerkelijk een watervluchtmolen is geweest. In Nederland zijn slechts 11 molens van dit type bekend en de Kilsdonkse Molen is het enige overgebleven exemplaar. Buiten de landsgrenzen treffen we alleen in het Duitse Hüven nog een watervluchtmolen aan. Verder is uit het onderzoek gebleken dat de windmolenramp opgetrokken is uit IJsselsteentjes, hetgeen in Noord-Brabant niet tot nauwelijks voorkomt. Ook had de molen een aantal bijzondere onderdelen: een kettingkruiswerk en een stalen stelling. De oliemolen bleek tot ieders verrassing ook veel unieke elementen te bevatten. Het was in oorsprong een dubbele oliemolen, hetgeen betekent dat er twee maal olie uit zaad geslagen werd. Ook de aanwezigheid van een oliekelder is heel bijzonder; in Nederland kennen we alleen nog maar kelders bij windoliemolens.

Zonder overdrijving kunnen we stellen dat de Kilsdonkse Molen een uniek molencomplex is van internationale betekenis dat om die reden het behouden meer dan waard is. Het bouwhistorisch onderzoek heeft meer dan voldoende gegevens opgeleverd om de watervluchtmolen en de wateroliemolen verantwoord te kunnen reconstrueren. Indien dat zou lukken, neemt de waarde van de Kilsdonkse Molen als een van de meest bijzondere molencomplexen van Nederland nog verder toe. In de gemeente Bernheze ligt dan ook een molenjuweeltje verborgen dat na een ingrijpende opknappbeurt weer als vanouds kan gaan schitteren.

Meer volk in je molenwinkel door samenwerking met de SOEZIE-club

Uniek promotioneel concept :

- Ruim assortiment 'alles om thuis te bakken'
- Gratis receptenmagazine voor je klanten
- Baklessen door professionele bakkers
- Interactieve site op internet www.soezie.be

Interesse?

Bel gratis (0800) 022 92 10. Vraag naar Rita Wanten

Klein maar reusachtig berichtje

Uit het nevenstaande berichtje blijkt maar weer eens wat een vrijwilliger waard is die zijn blauwe boek eens terdege doorneemt en datgene wat hij er uit opgestoken heeft ook nog eens in de praktijk brengt. Diverse brandweerkorpsen hebben al geïnformeerd naar het hoe en waarom. Zo zie je maar weer, een goed opgeleide molenaar is nooit weg voor een eigenaar.

Zeilmakerij van Neerven bv

opgericht

1925

**van Neerven's
MOLENZEILEN**

'N BEGRIP

**VOOR DE MOLENAAR IN
NEDERLAND, BELGIE
EN DUITSLAND
IN KATOEN, WK77 EN
MARLON BOLUS ROOD**

**D. van Erpstraat 1
5341 AK OSS Nederland
Telefoon 0412-624028
Telefax 0412-627973**

Een Ludiek moment

Als lid van de examencommissie was ik zoals gebruikelijk aanwezig op de door het Gilde georganiseerde jaarlijkse contactdag welke dit jaar gehouden werd in Hulshorst. Kennelijk was bekend geworden dat ik op 1 januari 2004 mijn functie als examiner zou neer leggen. Op 31 oktober heb ik dan ook mijn laatste examendag gehad op de korenmolen in Zuidzande te Zeeuws-Vlaanderen, voor mij een dag als zovele andere examendagen.

Niets vermoedend bezocht ik dan ook als zodanig de voor mij laatste contactdag te Hulshorst. Aan het einde van het ochtendgedeelte vroeg de voorzitter van de examencommissie dhr. D. Braay het woord en memoreerde dat ik na 27 jaar examiner van de Hollandsche Molen te zijn, mijn functie als zodanig wenste te beëindigen.

Als blijk van waardering mocht ik namens de examencommissie een zojuist uitgegeven boekje, een leven in de Zaanstreek, van Frans Mars in ontvangst nemen. Nou ja dacht ik, dat had nu hier in deze vergadering niet gehoeven maar vooruit maar, laten we nu maar met de lunch beginnen.

Maar nee 'als er een schaap over de dam is dan volgen er meerdere' zegt men, zo ook hier.

Vergezeld van enkele toepasselijke woorden, mocht ik van elke afdeling achtereenvolgens de hieronder vermelde attributen en lekkernijen in ontvangst nemen.

Eveline dacht, we zullen hem wel een tijd niet zien en ik kreeg van haar een paar pantoffels.

Afd. Groningen, een pel-certificaat alsmede een Groningerkoek.

Afd. Friesland, een traditionele fles Berenburger.

Afd. Noord-Holland, een smaakvol streekeigen Edammerkaasje.

Afd. Drenthe, een echte onvervalste grote Drentse krentenbol.

Afd. Gelderland, een aantal flesjes Gelders bokbier.

Afd. Utrecht, 10 stuks heerlijke gerookte Bunschoter palingen (per speciale koerier gebracht).

Afd. Brabant, een pak echte onvervalste (Verkerk) koffie.

Afd. Zeeland, een doos echte Zeeuwse bollussen, die had ik een dag eerder ook al geproefd, heerlijk.

Afd. Limburg, deze waren kennelijk nog op de hoogte van mijn voorkeur van kersenvlaai, dus heerlijk gewoon.

Afd. Overijssel, ik stond vol verwachting, maar helaas ze waren de attentie vergeten mee te nemen (komt later nog is mij beloofd).

Afd. Zuid-Holland, ik dacht nog nou zul je het hebben, mijn eigen provincie, vol verwachting keek in naar de woordvoerder van de afdeling, maar nee hoor ook deze sprak enkele welgemeende woorden maar moest erkennen dat ze de attentie niet bij zich hadden, zo ook hier (komt later nog is mij beloofd).

Hoewel het aanbieden van deze producten met enige humor gepaard ging was ik toch enigszins verbaasd dat dit mij overkwam, dit had ik werkelijk nooit verwacht en het was dan voor mij ook een volkomen verrassing.

Ik ervaar dit van jullie als afdeling dan ook als een stukje waardering voor het werk wat ik in de diverse provincies altijd met genoegen heb mogen doen.

Tevens zal ik met genoegen terug denken aan de hartelijke ontvangst en de soms leuke anekdotes in de diverse molens, waar we als examencommissie aanwezig mochten zijn.

Voor de prettige samenwerking dank ik jullie nogmaals, ook mede namens mijn vrouw die overigens net zo verbaasd was als ik, voor al het lekkers en de waarderende woorden. Voorwaar een ludiek moment in een toch enigszins beladen vergadering.

Met de hartelijke groeten aan jullie allen,
Leen Vellekoop

Zelfwerkzaamheid van de Limburgers

Volgens diverse Limburgse vrijwillige molenaars stond de Leumolen te Haelen maar een beetje te verkommen en verdiende enige aandacht.

Deze oorspronkelijke koren- en oliemolen werd enkele zaterdagen door een groep enthousiastelingen onder handen genomen.

En zoals bleek er was genoeg te doen. Onder de bezielende leiding van Jan van Woezik werd er gesmeerd, stenen opgelegd en hersteld wat maar enigszins aandacht behoeft.

Jan van Woezik geeft uitleg bij het vuister.

De molen is in 1961 gerestaureerd, maar nu kraakte het oliewerk zodanig dat ras besloten werd om dit deel van de molen maar snel stil te zetten.

Bij nadere beschouwing bleek het gangwerk niet geheel te kloppen en verdient een opknapbeurt door een molenmaker.

De molen is eigendom van Staatsbosbeheer, die inmiddels een bestek heeft op laten stellen en ingediend is bij Monumentenzorg, voor het verkrijgen van de hard nodige centjes.

Jan met een groep aandachtige luisteraars en harde werkers.

Schepschijf reactie

Aan de heren de Moes en Pouw

Schepschijf in een andere omgeving dan Diemen.

Het artikel over de schepschijf in de Gildebrief van september interesseerde mij bijzonder, daar ik een drietal jaren geleden eenzelfde soort apparaat in Egypte in werking aantrof.

Hierbij twee foto's als bewijs.

De gehele constructie was van metaal, inclusief de haakse overbrenging. Door het gat bovenin het verticale deel wordt een balk gestoken en vervolgens wordt er een ezel voorgespannen en draait hij zijn rondjes.

Het apparaat werd gebruikt overal in Egypte om water uit de irrigatiekanalen op te pompen en over de te bevoeien landen te verspreiden.

Dank voor uw artikel.

Tj. Talsma, Wirdum

Enige hulp bij de technische uitleg.

Er zwerft nog wel zo een en ander

Een pracht van een Duitse blauwe, vergeten en weer terug gevonden.

Tot 1950 stond te Wessem de grondzeiler korenmolen van molenaar Gielen. Helaas werd voor deze molen een sloopvergunning aangevraagd waarmee hij uit het dorpsbeeld verdween.

Op de plek waar hij eens stond vinden we nu een tankstation, weliswaar een nuttig gebouw maar toch niet van dien aard dat het een sieraad is voor het dorp.

Bij de bouw van dit object werd de grond natuurlijk omgespit voor het plaatsen van de diverse brandstof tanks. Bij die werkzaamheden kwam men een grote ronde steen tegen met een gat er in. Als een onbekend object en nog behoorlijk zwaar ook werd hij opzij gegooid en gelijk vergeten, tot... dit voorval bekend werd in het molenwereldje.

Er werd eens poolshoogte genomen en tot verwondering van een ieder lag daar nog steeds achter het tankstation onder een berg andere rotzooi een prachtige blauwe 17der maalsteen, voorzien van een mooi fijn scherpstel er op.

Met behulp van een kraan werd hij uit de vergetelheid gerukt en getransporteerd naar de standerdmolen "St. Lindert" te Beegden.

Molenaar Gielen begon de maalderij in 1945 met een dubbele maalstoel, elevator en een bloembuil.

Dit alles aangedreven door een Thomassen dieselmotor. Begin 2003 vond molenaar Gielen het welletjes en sloot de deur van zijn maalderij.

Molenkalender

Beste molenvriend(in),

Voor 2004 heb ik mijn 20e molenkalender getekend. Het motief van de keuze ligt bij mevrouw Scholten-Bal last, die mij voorstelde dit jaar molens te tekenen die onlangs in de belangstelling stonden omdat zij gerestaureerd of herbouwd en in gebruik genomen werden.

De molen van januari wijkt echter af van deze keuze, maar is bedoeld als een ode aan de heer en mevrouw Pouw, die beiden dit jaar een koninklijke onderscheiding ontvingen voor hun werk in het belang van onze molens.

Omdat het tekenen mij steeds minder soepel vergaat, begin ik nu vast aan 2005 te werken, waarbij ik wil kiezen uit de verschillende types Hollandse molens.

Suggesties die bij deze keuze passen zijn welkom en zullen waar mogelijk toegepast worden. Zoals elk jaar wens ik u allen een gezond en mooi molenjaar toe.

Wat een prachtige dag, 25 graden, een heerlijk zonnetje en een windje om van te genieten. Wat een energie strijkt er door mijn haren!

Ik voel me gelukkig vandaag.

Henk van Velzen,
22 september 2003

UT. Maarsen „Polder Westbroek“.

JANUARI 2004

Z	4	11	18	25
M	5	12	19	26
D	6	13	20	27
W	7	14	21	28
D 1	8	15	22	29
V 2	9	16	23	30
Z 3	10	17	24	31

Op donderdag 23 oktober vond in het Theehuis 't Spoorbaankhoes te Spijk, Groningen, de introductieplaats van De Lesbrief PELLEN.

Na het pelmolenboek van enkele jaren geleden weer een aanwinst voor het levend houden van een ambacht dat bijna is uitgestorven. De Groninger molencommissie en haar medewerkers die e.e.a. samenstelden kunnen trots zijn op datgene wat er weer gepresteerd is.

Na een gezellig samenzijn werd in pelmolen Ceres een demonstratie pellen gegeven. Met de beste bedoelingen georganiseerd, maar helaas de grote knecht Jan de Wind had kennelijk een snipperdag, want er vond wel luchtverplaatsing plaats, maar voor een pelmolen was dat veel te weinig. Keurig werd er een emmer gerst op de steen gestort maar deze verdween onder de pelsteen en daar ligt deze hoeveelheid wellicht nog.

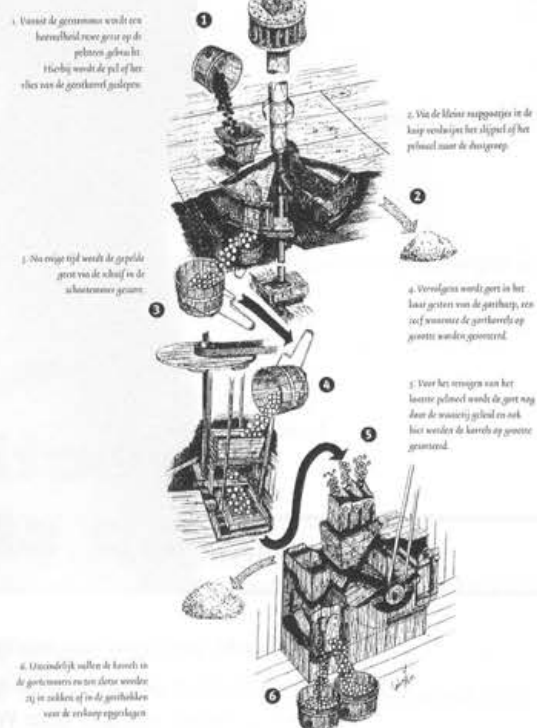
Na deze door windgebrek mislukte demonstratie werd de lesbrief aangeboden aan wethouder J.A. Huysman, welke deze gaarne met het pelmolenaarscertificaat in ontvangst nam.

De wethouder waardeerde het zeer voor deze introductie uitgenodigd te zijn en onderstreepte nog eens het belang van vrijwilligersorganisaties die zaken aanpakken waar in weze de financiën te kort schieten of in het geheel ontbreken.

De lesbrief is uitermate fraai uitgevoerd met een goed leesbare tekst en fraai tekenwerk van Gerrit Pouw. Het is een aanwinst voor iedere boekenplank van de in molens geïnteresseerden.

De prijs is € 6,- incl. porto en kan besteld worden bij Stichting Groninger Molens A-weg 5c, 9718 CS Groningen

Schematische voorstelling van het pelproces

23

MOLENSTENEN

Molensteenfabriek Van Vugt levert u naar keuze massieve maalstenen of stenen met een zachte uitslag. Ze worden vakkundig afgewerkt, prima gescherpt en goed onder de rij gebracht.

Wij kunnen u ook van dienst zijn met:

- ✓ nieuwe Duitse blauwe stenen;
- ✓ kunst- en sierstenen;
- ✓ het scherpen van molenstenen;
- ✓ deskundige informatie.

Bel voor inlichtingen vrijblijvend met:

H.J.A van Vugt
Molensteenfabriek
Zomereik 10
5682 HH Best (NL)
Tel/Fax: (+31) (0) 499-395454

Effectief besparen op stoffilters?

Een goeie tip voor een simpele besparing? De levensduur van de stoffen filters die u gebruikt, kunt u gemakkelijk met een factor twee of drie verlengen! Kwestie van ze perfect te laten reinigen door Wilhelmina, een bedrijf dat hierin is gespecialiseerd.

Uiteraard gaat Wilhelmina hierbij buitengewoon omzichtig te werk.

Zo wordt voor elke nieuwe klant eerst een proefwassing verricht. De resultaten hiervan worden in een helder rapport vastgelegd en uitvoerig doorgesproken.

Zodat er geen vuiltje aan de lucht is bij het reinigen van uw kostbare filters.

Wanneer u even belt of faxt zitten we snel bij elkaar aan tafel.

U kunt ook onderstaande bon in een ongefrankeerde envelop stoppen en sturen naar:

Wilhelmina Textieldiensten b.v., Antwoordnummer 23, 5700 WB Helmond.

wilhelmina
zorg voor uw zaak

Wilhelmina Textieldiensten b.v., Postbus 200, 5700 AE Helmond,
Telefoon: 0492 598181, Fax 0492 526105.
Steunpunten in Apeldoorn, Roosendaal, Hoogeveen en Woerden

- BON** Neem a.u.b. contact met mij op voor:
- o nadere informatie over het reinigen van stoffilters;
 - o het maken van een afspraak.

Naam bedrijf.....

Adres.....

Postcode/plaats.....

Naam contactpersoon.....

Telefonisch bereikbaar op nummer.....

UITGAVEN VAN HET GILDE VAN VRIJWILLIGE MOLENAARS

ten behoeve van de opleiding tot vrijwillig molenaar

HET ENTREEPAKKET

De basiscursus - op enkele hoofdstukken na - gereed.
Alle overige lesstof wordt in de loop van de tijd nieuw ver-
vaardigd en uitgegeven en zal in de loop van de tijd worden
toegezonden.

De leden in opleiding dienen dit pakket bij aanmelding aan te
schaffen (niet inbegrepen in de contributie!) het pakket is inclu-
sief de "**Verzamelinformatie** praktisch lesmateriaal".

De prijs bedraagt € 35.

UITGAVEN TER VERBREIDING VAN DE KENNIS OVER MOLENS

Informatie XXII - Bovenassen

Prijs: € 6 (inclusief porto)

Informatie XVI - Waarom draaien molens linksom? Waarom
helt de bovenas? De tonmolen.

Prijs: € 6 (incl. porto).

Mappen voor de basiscursus

Prijs: € 9 (incl. porto).

HACCP-Rapport Hygiëncode

Te bestellen via Gildeverzendingen

Inclusief porto € 27,50

Exclusief porto € 22,50

GRATIS UITGAVEN

- Statuten en Huishoudelijk Reglement
- Bladen voor het maalboekje voor leden in opleiding en
geslaagde leden
- Examen eisen
- Modelcontract vrijwillig molenaar
- Folder Gildeverzekeringen

Voor inlichtingen over de Gilde-uitgaven en bestellingen kunt u
contact opnemen met:

Gildeverzendingen

H.P.A. (Hub) van Erve

Hoevense Kanaaldijk 9

5018 EA Tilburg tel. 013-5362100

verzendingen@vrijwilligemolenaars.nl

Exclusief porto € 22,50

AANBEVOLEN LITERATUUR VOOR DE OPLEIDING

Molens

Ir. F. Stokhuijsen

Kopie op A4-formaat.

Prijs: € 12 (incl. porto).

Te bestellen bij de Gildeverzendingen

Opleiding Watermolenaar

Ing. J. den Besten

Te bestellen door overmaking van € 23

(incl. porto) op girorekening 139754 t.n.v. J. den Besten te
Loenen aan De Vecht

Wiekssystemen voor polder- en industriemolens

Te bestellen door overmaking van € 11,50

(incl. porto) op ABN AMRO rekening 55.44.45.050 t.n.v.
G.J. Pouw te Naarden

Over molens der Fam. Honig

Door: P. Boorsma

Prijs € 8,00 (incl. porto). Te bestellen bij Gilde verzendingen

Lesbrief Poldermolen compl. Prijs € 6,00

Lesbrief Korenmolen compl. Prijs € 6,00

Lesbrief Watermolen compl. Prijs € 6,00

Deze lesbrieven omvatten, De lesbrief voor de leerlingen, een
docenten handleiding en een werkblad.

Veiligheid op Wind- en Watermolens

"De Hollandsche Molen"

Prijs € 5 (incl. porto). Te bestellen bij Gildeverzendingen.

Zingende Stenen D.J. Abelskamp

Prijs: € 21 (incl. porto)

Dit boek is te bestellen door overmaking op Raborekening
13.53.85.210 van G.W.M. Barendse, penningmeester van de
Cursuscommissie, te Poeldijk

Werking van de pelmolen

door: P. Havik

Prijs € 6,00 (incl. porto). Te bestellen bij

Gildeverzendingen

Strijkstickers

Gilde-embleem voor op de kleding. Prijs € 1,55. Te bestellen
bij Gildeverzendingen

Voor bestellingen van molenartikelen bij De Hollandsche Molen
kan men gebruikmaken van het e-mailadres dhm@molens.nl

© 2002 Het Gilde van Vrijwillige Molenaars

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of open-
baar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm,
elektronische gegevensverwerking of op welke andere wijze
dan ook, zonder voorafgaande toestemming van Het Gilde van
Vrijwillige Molenaars.

Allerhande informatie via onze website:
www.vrijwilligemolenaars.nl

De volgende Gildebrief verschijnt omstreeks:

15 maart 2004

Wie kopij op diskette aanlevert, gelieve dit te doen in
WP07, Word 2000 of via e-mail:
redactie@vrijwilligemolenaars.nl

